

ГРАНІ ДУХОВНОГО СВІТУ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Кіраль Сидір. "...Зробити щось корисне для свого рідного народу": З епістолярної спадщини Івана Чендея. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. – 212 с.

Постать Івана Чендея – помітне явище в українському літературному поступуванні другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Помітне не лише творчим доробком, а й національною громадянською позицією письменника. Як відомо, уже перші його твори, особливо повість "Іван", принесли визнання широких читацьких кіл та критики. Водночас вони стали причиною переслідувань та жорстких утисків компартійною владою, отже, і початком випробувань його життєвих принципів та ідеалів, розуміння мети, смислу та цінності життя. Дослідженню саме цих граней духовного світу, динаміці їх формування і становлення присвячена своєрідна праця одного з найдосвідченіших в Україні знавців літературної архівної справи доктора філологічних наук, професора Сидора Кіралья.

Своєрідність ця полягає як у предметі дослідження, так і в гармонійності усіх складників його основоположних засад. Книжка є, власне, публікацією листування І. Чендея з видатним ученим, львівським професором Іваном Денисюком, непересічним київським літературознавцем Леонідом Коваленком, яке доповнюється листами до О. Гончара, А. Турчинської, К. Волинського та інших адресатів, з якими письменникові доводилося спілкуватися упродовж свого творчого життя. Ці публікації упорядник-дослідник супроводжує ґрунтовними розвідками та коментарями, доповнює їх іншими дослідженнями епістолярної спадщини письменника. Завдяки цьому праця стає цілісною й набуває всіх ознак певного літературознавчого жанру, який цілком можна визначити як монографію-публікацію, у якій крізь призму епістолярної спадщини оприявнюються ті чи ті грані духовного світу, повсякденного особистого життя І. Чендея, життя його друзів і побратимів.

Опубліковані С. Кіралем листи І. Чендея доносять до нас маловідому, а то й зовсім невідому широкому загалові інформацію про переслідування та утиски письменника советською компартійною владою, про його боротьбу за чистоту української духовності, за

високі візрці духовної досконалості української людини, зростання її соціальної, громадянської та політичної активності. Так, у листі до І. Денисюка від 28 червня 1966 р. І. Чендей повідомляє своєму адресатові про "книжку новел" "Березневий сніг" (49), про нові творчі задуми, які, на його переконання, були натовді сутністю його життя. Досить скупі рядки. У них так само скупа інформація про повсякденні, творчі будні. Але у вступній розвідці, коментарях, добром іншого матеріалу з листування письменника С. Кіраль вводить їх у широкий контекст не лише особистого життя І. Чендея, а й у контекст історико-літературний та суспільно-політичний, глибоко та усебічно розкриваючи глибинний зміст отої скупі інформації про повсякденні творчі будні, поданої в листі, виразно окреслюючи суспільно-політичне тло тої жорстокої доби і місце в ній яскравої, самобутньої особистості.

У коментарях до цього листа дослідник зазначає, що довгоочікуваний вихід у київському видавництві "Молодь" у 1968 р. "Березневого снігу", гострота проблематики та ідейно-тематичного спрямування творів, що увійшли до збірки, безкомпромісність її автора призвели до не лише гострої критики письменника, а й стали підставою виключення з партії,

змовили заборону друку творів аж до 1975 р. На тлі цих подій С. Кіраль чітко окреслює й такі грані духовного світу І.Чендея, як безкомпромісність, послідовність у своїх життєвих принципах та переконаннях, сила волі, здатність витримувати найжорстокіші удари долі та випробування, уміння вийти з них незламним духом, переможцем. Поданий у коментарях дарчий надпис на примірникові “Березневого снігу”, подарованому Центральному державному архіву-музею літератури та мистецтва України, доповнює і конкретизує сказане в листах та розвідці дослідника-упорядника, отже, і глибше та повніше розкриває зміст цих граней внутрішнього світу І.Чендея, насамперед почуття власної честі, гідності та обов’язку перед самим собою, перед своїм родом і народом. “Архіву-музею літератури з думкою про те, аби наше слово-пісня ішло по світу великому, і вічність стверджувало силу духа нації української (курсив наш. – С. К.) і приносило нам славу, з побажанням успіху в роботі ентузіастам цього прекрасного закладу культури. Ів. Чендей, Ужгород, 27/IV 1969 р.” – читаємо у тому надписі (93).

С. Кіраль через усі публікації показує характер ідейних, моральних, психологічних, духовних та громадянських змагань у тогочасній Україні, чітко виокремлюючи два їх полюси – підсоветський, компартійний, з одного боку, і національний, патріотичний, з другого. Публікуючи листи та інші матеріали, у яких знайшла своє відображення мораль і етика двох протиборчих сторін, С. Кіраль звертається до статті доцента Ужгородського університету Ю. Балеги “Ступки, мялки и духовный мир Пригар”, надрукованій 20 березня 1966 р. на сторінках російськомовного випуску газети “Закарпатская правда”. Ю. Балега, як пише І. Чендей у листі до Л. Коваленка від 16 грудня 1980 р., “був завше на похваті при виконанні брудненьких доручень дрібних спекулянтів від партійної справи” і “спричинився до багатьох чвар і підлостей” (153). У цій статті “придворний” критик замість об’єктивної оцінки роману “Птахи полишають гнізда”, по суті, звів наклеп на його автора, сумлінно виконавши замовлення своїх

зверхників, незважаючи на численні схвальні рецензії авторитетних критиків на цей твір у загальноукраїнській періодиці. Втрата людської честі та гідності, блюзнірство, плазування перед можновладцями, торги власною совістю, продажність заради ласого шматка хліба і кар’єрного росту на чужому горі – такі виміри ганебного падіння “дрібних спекулянтів від партійної справи” постають із листів та інших матеріалів, опублікованих у книжці. У такій єдності протилежностей постає в них тогочасне українське суспільство. До того ж С. Кіраль, аналізуючи ті чи ті ситуації, дії тих чи тих осіб, подає додаткові джерела до їхньої характеристики. Скажімо, у коментарях з приводу виступу Ю. Балеги в “Закарпатской правде” він повністю публікує лист І. Чендея до київського літературознавця К. Волинського, у якому глибоко й вичерпно зазначаються джерела кар’єризму, запродавства та пристосуванства людців від науки, характеризується світ їхньої бездуховності, причини духовного виродження та морального падіння. У такому своєрідному діалозі листів вимальовуються й позиції інших авторів з обох сторін, а отже, в усій повноті викристалізовується система протиборства двох сил – сил зла, продажності, дворушності, підступності і сил добра, побратимства, віри у торжество правди та справедливості. Шкода лише, що дослідник-упорядник не опублікував у “Додатках” самої грезвісної статті Ю. Балеги про роман І. Чендея “Птахи полишають гнізда”. Така публікація лише чіткіше б окреслила, конкретизувала морально-етичні принципи та духовний світ протиборчих сторін у їх зіставленні.

На основі зібраного матеріалу С. Кіраль виформував особливі основоположні підстави свого дослідження. Суть їх полягає в тому, що на прикладі життя і творчості І. Чендея він показав, що принципова і послідовна позиція однієї людини навіть за найжорстокіших обставин комуністичного тоталітаризму здатна організувати не лише себе, а й інших на рішучий опір цій системі, на пробудження і підтримку почуття свого громадянського і національного обов’язку, згуртування навколо себе рідних, друзів, знайомих, побратимів

по перу, однодумців. Як переконливий доказ цього маємо підтримку І. Чендея його дружиною Марією Іванівною, яка у час безробіття свого чоловіка не лише взяла на свої плечі тягар утримання сім'ї і, працюючи вчителькою у дві зміни, забезпечувала її матеріально, а й "підтримувала свого "буржуазного націоналіста" морально", наказувала йому: "Сідай за стіл і пиши! Колись надрукують. Час усьому суддя!" (96). Чи потрібно говорити, якою моральною і психологічною розрадою була для письменника така позиція близької і дорогої людини, справжнього друга і порадики. А коли ще додати до цього і взаєморозуміння, дієву підтримку та допомогу у творчій праці та видавничих справах, коли чинилося безліч перешкод, утисків та переслідувань, коли "про жодні нормальні міжлюдські відносини не могло бути й слова, не те, що мови" (107), таких відомих учених, письменників, видавців, як О. Гончар, І. Денисюк, Л. Коваленко, Ю. Бача, Г. Аврахов, П. Перебийніс та ін. Ґрунтовно, на конкретному матеріалі розкриваючи ідейні, морально-етичні та духовні основи цих взаємин, С.Кіраль виносить на перший план проблему честі, гідності та обов'язку українського інтелігента в задушливій комуні-советській атмосфері того часу. І не лише виносить на перший план, а й розв'язує її. З опублікованих матеріалів насамперед постає взірець досконалості української людини, вишуканість і благородство її духовного світу, визначаються і аналізуються складові цієї досконалості, ознаки і поняття, на яких вони ґрунтуються. Окрім честі, гідності та обов'язку тут маємо й такі ознаки та поняття, як "дієва суспільна та громадянська позиція", "здатність у всьому залишатися самим собою і протистояти будь-яким спробам підпорядкування комуні-советській системі", "побратимство", "жити доброю метою" (59), "велика відповідальність" (63), "зробити щось корисне для свого рідного народу" (47) "щирість, безкомпромісність" (139), "непримиренність до всього, що "змізерніло, зміліло" (142), до убогого, здрибнілого, невимогливого, поверхового (143) тощо. Так перед читачем постає ціла система духовних цінностей, витворена і сформована Рухом Опору

комуністичній диктатурі. І що прикметно, ця система сприймається у книжці як могильник такої диктатурі.

Як переконливий доказ цього наведемо лише кілька прикладів, поданих С. Кіралем. У своєму дослідженні-публікації учений розповідає про передачу за кордон через Ю. Бачу в ужгородській квартирі І.Чендея фотокопії рукопису праці І.Дзюби "Інтернаціоналізм чи русифікація?". Загальновідомо, що завдяки такому сміливому, хоча і ризикованому крокові вона у 1968 р. побачила світ у видавництві "Сучасність" і до переляку сколихнула компартійний олімп не лише в Советському Союзі, а й у Чехословаччині та інших країнах. Ця праця дала сильний поштовх до пробудження національної свідомості та соціально-політичної дієвості різних верств українського суспільства, згуртовувала їх навколо української національної ідеї, що, звичайно, активізувало боротьбу цих верств за нашу Незалежність. Ось так у книжці розкрито зміст морально-етичних принципів та ідеалів І. Чендея та його побратимів по боротьбі з комуністичним режимом, розуміння ними мети, смислу та цінності життя, честі та гідності, свого національного та громадянського обов'язку.

Листування І. Чендея доносить до нас і інформацію про багатогранну його діяльність тоді, коли б, здавалося, для цього не було ніяких можливостей. Незважаючи на переслідування, заборони друкуватися, цькування у пресі, безробіття, письменник проводить значну роботу зі збирання, видання та дослідження усної народної творчості Закарпаття, щодо захисту народної культури від її руйнування та знищення, про що говорить у своєму блискучому виступі на V з'їзді письменників України (1966 р.). Водночас він, зокрема у відповідях на анкету журналу "Дружба народів", гостро ставить питання про самотність творчості письменника і національну самотність української та інших літератур. Це, висновує С.Кіраль, "ті головні постулати життєвого, громадянського і творчого кредо І.Чендея, які він не боявся декларувати на сторінках провідних часописів тодішнього Радянського Союзу, політика якого була скерована на зовсім інші вектори,

протилежні сказаному письменником – спільна радянська культура, спільна мова, нова радянська спільнота, позбавлена національного коріння, національної психології, національної мови” (29–30). Вони, ці постулати, також якнайпереконливіше свідчать про те, що І. Чендей ніколи не втрачав почуття честі, гідності, відповідальності та обов’язку перед самим собою та своїм народом.

Видрукувані у книжці матеріали відкривають майбутнім дослідникам широкі можливості з’ясування національної природи та народних джерел творчості І. Чендея, його художньої майстерності, психології художньо-естетичного мислення, діалектики літературного поступування в Україні другої половини ХХ– поч. ХХІ ст. Щоправда, на наш погляд, під час підготовки статті “Творча спадщина Івана Чендея в контексті сучасних проблем етнопедагогіки та національного виховання” її потрібно

було б доопрацювати, структурувавши систему основоположних ідей, ознак і понять народного педагогічного досвіду та освітньо-виховного світогляду, які неодноразово зустрічаємо у листах письменника про своє дитинство, про своїх батьків, сільське оточення в рідному селі Дубовому на Тячівщині тощо.

Монографія-публікація С.Кіраля “...Зробити щось корисне для свого рідного народу”: З епістолярної спадщини Івана Чендея” гідно доповнює подібне його архівознавчо-літературознавче дослідження “...Віддати зумієм себе Україні: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком” (2004). Усім своїм змістом, своїми ідеями, як і попередня праця, вона спрямована на формування національної свідомості сучасних та прийдешніх поколінь українців, на становлення яскравих національних особистостей, продовжувачів справи І.Чендея та його побратимів. У цьому й виявляється її непересічна цінність і значення.

Отримано 13 березня 2015 р.

*Олексій Вертій
м. Суми*

